

EL DECRET DE MUNICIPALITZACIÓ DE LA PROPIETAT URBANA DE L'11 DE JUNY DEL 1937 I LA "NOVA ECONOMIA URBANA"

per FRANCESC ROCA

Quan Josep-Lluís Sert, el 30 de juny del 1937, s'adreçava als participants del V CIAM, reunits a París, assenyalava que "les villes actuelles, surtout les grandes villes, sont arrivées de nos jours à un état chaotique qui s'accroît et devient à chaque moment plus critique" i afegia: "seuls les grands moyens de la technique actuelle, appuyés par une *nouvelle économie urbaine* pourront réorganiser les grandes villes modernes",¹ pensava, sens dubte, en les transformacions que, des de feia quasi un any, es produïen a Barcelona.

En efecte, els desequilibris originats per la tercera etapa d'industrialització ràpida —que Vilar situa entre 1917 i 1936²— s'havien sumat, multiplicant-los, als problemes de fragmentació espacial produïts per la Revolució Industrial clàssica del segon terç del segle XIX.³ Ni el desenvolupament real de l'Eixample —el Pla Cerdà fou conscientment violat des del principi— ni l'anomenada reforma interior —destinada a foragitar del centre urbà les classes populars— no havien estat capaços d'endegar els nous espais urbans sorgits com a conseqüència de l'aparició de nous sectors industrials. Les fàbriques tèxtils, primer, les metallúrgiques, més tard, les químiques, les de gas i/o electricitat, finalment, ocupaven els millors espais. El traçat dels ferrocarrils constituïa una nova muralla per a Barcelona —"cercle de ferro que ha voltat la ciutat".⁴ Les funcions urbanes essencials. L'habitatge —l'espai destinat a

1. J.-L. SERT, *Cas d'application: Villes*. Rapport num. 2 du Vème CIAM. Paris, 28-6-1937 a 2-7-1937, p. 3.

2. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, I, Barcelona, 1964, p. 367.

3. Vegeu la sensacional anàlisi que en fa ILDEFONS CERDÀ a la seva *Teoría General de la Urbanización*. Madrid, 1867, I, p. 199-465, nova edició: Barcelona, 1968-1971.

4. ANTONI HOMS, *Els enllaços ferroviaris de Barcelona* a "Indústria Catalana", núms. 4 i 5, 1933.

la funció de “viure”—, esdevingué, en la majoria dels casos, un cau perillós per a la salut. Pere Garcia Fària ho havia detectat tant al nucli antic com a l'Eixample.⁵ Però els anys vint la situació s'agreujà. El doctor Pons i Freixa descobrí el 1922 l'existència de més de 3.000 barraques habitades per 15.000 persones.⁶ El 1924, el setmanari socialista “Justícia Social” inicià una “campanya per a la dignificació de la ciutat”.⁷ En el període 1931-1936 hi hagué, per una banda, una reculada molt clara de la construcció —que fou objecte d'un interessantíssim estudi de l'Institut d'Investigacions Econòmiques⁸— atès que l'habitatge, esdevingut mercaderia, no té raó d'ésser quan les expectatives no són bones. I, per l'altra banda, una sèrie de projectes —i algunes realitzacions— als quals el Govern de la Generalitat donava suport. Així, el pla d'enllaços ferroviaris, la higienització del Districte V, la creació de la Ciutat de Repòs i de Vacances, el pla de construcció d'un nou tipus d'habitatge: la casa-bloc, etcètera, s'articularen en un pla únic, que Le Corbusier anomenà Pla Macià.

Mancava, però —i això era decisiu—, una “nova economia urbana”. Els fets del 19 de juliol obrien, en aquest sentit, tot un ventall de possibilitats. La transformació del mode de producció —sobretot a partir del Decret de Collectivitzacions del 24 d'octubre, i del Decret de Municipalització dels Serveis Públics del 9 de gener del 1937— era la condició necessària per a la transformació de la ciutat. Per a Joan Grijalbo el lema “construir per guanyar diners” havia d'ésser substituït pel de “construir per satisfer la necessitat social de l'alberg”.⁹ Satisfer les necessitats socials significava acomplir allò que romania en el terreny de la utopia. D'una utopia racional, però. Josep Torres Clavé, secretari general del SAC,¹⁰ ho expressava d'una forma molt clara: “La renovació social que vivim representa una ocasió per a intentar de posar en pràctica les teories a les quals hem arribat racionalment”.

Collectivització del ram de la construcció

En primer lloc, calia collectivitzar el ram de la construcció, que des de la segona dècada del segle s'havia trustificat. La creació de

5. P. GARCIA FÀRIA, *Insalubridad de las viviendas de Barcelona*. Barcelona, 1890.

6. F. PONS FREIXA y JOSÉ M. MARTINO, *Los adueros de Barcelona*. Barcelona, 1929. La xifra de barraquistes —15.000— és petita, és clar, si la comparem amb la que M. Ribas Piera dona per a 1955: 100.000 (i unes 20.000 barraques).

7. “Justícia Social”, 24-11-1923, 22-11-1923, 29-3-1924, 27-4-1924, 5-6-1924, etc.

8. *La indústria de la construcció a Barcelona*, a “Butlletí de l'Institut d'Investigacions Econòmiques”. Barcelona, 1933, núm. 1, p. 2-6.

9. J. GRIJALBO, *Municipalització de la propietat i el seu lligam amb la nova ordenació de la construcció*, dins el “Butlletí de la Conselleria d'Economia”, núm. 2, Barcelona, 1937, p. 50-55.

10. El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya fou creat el 31 de juliol de 1936. El 3 d'agost s'apropiava l'estatge de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i el 7 celebrava la seva primera Junta General.

Comitès de Control Obrer a les cases constructores fou un fet, en la majoria de casos, a partir de la segona quinzena d'agost. Les empreses més importants no en foren una excepció: el 6 d'agost era constituït el Comitè de Control a CYT, el 10 a Miró i Trepal, S. A., l'11 a "Construcciones y Pavimentos", el 12 al FOC i a Martín i Comamala, S. A., el 13 a GOCSA. El Decret de Collectivitzacions obria el pas a la creació d'*agrupaments* o "Concentracions en una empresa única de les diverses empreses d'una mateixa branca industrial."¹¹ Els projectes per a la creació d'una empresa única de la construcció per a tot Barcelona¹² foren realitzats durant els mesos de novembre i desembre. El 17 de gener del 1937, el Consell d'Economia feia publicar una "Circular obrint una informació pública sobre el projecte de concentració en una empresa única de les diferents seccions que integren el Ram de Construcció de Barcelona", i el Decret de creació de l'Agrupament Collectiu de la Construcció de Barcelona (ACCB) del 12 de febrer significava la integració d'unes 1.500 empreses i més de 30.000 treballadors, en una nova unitat.

Pel juny del 1937, l'ACCB tenia a Barcelona 300 edificis en construcció, però —i això és una autocrítica, potser exagerada— hom deia: "diez meses de guerra y aún subsisten los pavimentos deteriorados".¹³ L'activitat fonamental fou la construcció o l'adaptació d'escoles, porteries, serveis annexos a les fàbriques (dutxes, per exemple). Fou un esforç molt considerable per eixugar el dèficit elevadíssim existent d'equipament col·lectiu. El problema de l'habitatge, en el sentit estricte, havia estat resolt, a curt termini, és clar, amb l'ocupació dels habitatges de luxe que Engels preveia per als primers temps de qualsevol revolució. En una segona etapa, l'activitat fonamental de l'ACCB fou la construcció de refugis i la vigilància —i, de vegades, l'enderrocament— de ruïnes produïdes pels bombardeigs.

És inútil, doncs, de treure conseqüències de l'actuació de l'ACCB —absolutament condicionada pels esdeveniments bèl·lics—. Josep-M.ª Bricall, parlant del conjunt de l'experiència socialitzadora, ho ha explicat molt bé: "fóra tan inútil i sense sentit —diu— com calibrar la importància del capitalisme a partir del període de la Revolució Francesa o jutjar el socialisme estudiant només el "comunisme de guerra" dels anys 20 a la Unió Soviètica".¹⁴

11. Ordre de la Conselleria d'Economia del 28-11-36.

12. Vegeu, per exemple, el *Proyecto de colectivización del ramo de la construcción* aprovat a l'assemblea de paletes i manobres de la CNT del 6-11-1936.

13. "Boletín del Sindicato de la Industria de la edificación, Madera y Decoración", núm. 4 10-6-1937, p. 8. AHUAD (Arxiu Històric d'Urbanisme, Arquitectura i Disseny, Barcelona).

14. J.-M. BRICALL, *Algunas consideraciones sobre les formes de producció industrial a Catalunya durant els anys 1936-1938*. Barcelona, 1968.

Municipalització de la propietat urbana

La municipalització de la propietat urbana —l'única mesura eficaç, possiblement, per a un plantejament global de la política urbana— fou una qüestió discutida aferrissadament. Ni la gestació del Decret de Municipalització ni els seus efectes immediats —forçosament reduïts— no poden ésser comparats a la teoria i a la pràctica del Decret de Collectivitzacions. És la diferència existent entre política urbana i política industrial, entre llarg termini i curt termini.

La primera mesura que hom adoptà fou la dissolució de les importan-tíssimes Cambres Oficials de la Propietat Urbana. El mateix decret del 12 d'agost rebaixava els lloguers dels immobles a tot el territori de Catalunya.

El 18 de setembre era creat el Comissariat de la Vivenda per a determinar “una política de la vivenda que reculli les exigències de la realitat social catalana i no sigui obstacle a les futures disposicions que hauran de regular la propietat urbana a Catalunya”.¹⁵

El 12 de desembre, Josep Torres Clavé, davant els arquitectes del SAC, sintetitzava el problema així: la preocupació inicial era “la futura subsistència del ram de la construcció” —amb l'espectre de l'atur forçós, al fons— i, “la qüestió essencial, la constituïa la substitució de la font d'ingressos que representava la iniciativa privada, desapareguda completament, per una altra font d'ingressos que havia de preveure la iniciativa estatal”. Torres Clavé calculava que el 70% de les inversions en el sector de la construcció era degut a la iniciativa privada fins aquells moments. Per tant, un cop desapareguda, “s'havia de procurar, abans que tot, que els organismes públics, estatals i municipals, augmentessin llur font d'ingressos”; i “no hi ha altra solució per a procurar-se els ingressos necessaris que procedir a la municipalització de la vivenda”.¹⁶

L'argumentació de Torres Clavé —centrada en el problema de la finançació— anava dirigida a un públic interessat. La municipalització, és clar, no tenia com a objecte únicament de suplir una demanda inexistent, sinó, més aviat, de crear-ne una de nova. Per exemple —i en primer lloc—, la demanda d'escoles del CENU¹⁷ fou “la primera aportació important dels organismes col·lectius al treball del ram de la construcció”.

El 9 de gener del 1937, dins el conjunt de disposicions del “Pla per

15. “Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya” del 19-9-1936.

16. “Memòria de les activitats del Sindicat”, Acta núm. 3 de les Juntes Generals del SAC, p. 22-24. AHUAD.

17. Comitè de l'Escola Nova Unificada, creat el 27 de juliol del 1936 per “a) organitzar, en els edificis apropiats per la Generalitat, el nou règim docent d'escola unificada que substitueix l'escola de tendència confessional; b) ... que estigui inspirat en els principis racionalistes del treball”.

a unificar la política financera de Catalunya", Pla Terradelles,¹⁸ fou decretada la suspensió del pagament de lloguers durant tres mesos, el Comissariat de la Vivenda fou dissolt i hom anomenà una Comissió per a l'estudi del règim immobiliari. Aquest Decret,¹⁹ cal situar-lo, de fet, en la línia vacil·lant iniciada el 18 de setembre amb la creació del Comissariat de la Vivenda.

La reacció fou violenta. Per als tècnics de la CNT, la suspensió del pagament de lloguers tenia com a objectiu ensorrar "toda clase de colectivización". Calia sindicalitzar —i no: municipalitzar— la propietat urbana, car el municipi, que era burocràtic per definició, tenia, a més, vicis d'origen.²⁰ La resposta del POUM fou tallant: el Pla Terradelles era un intent de perllongar el règim econòmic de la burgesia. El model de municipalització de la propietat urbana que proposava el POUM²¹ tenia, però, molts punts de contacte amb el que havia estat elaborat el Consell d'Economia, de Catalunya que, si bé no fou inclòs en el Pla Terradelles, fou el que finalment restà aprovat.

El decret del 9 de gener definia una comissió que l'1 de febrer era constituïda amb el nom de Comissió Mixta d'Administració i Control de la Propietat Urbana (CMACPU). El dia 14 en foren nomenats els membres.²² El 19, però, era ampliada.

La pressió des de la base fou molt forta. Els treballadors del ram de la construcció, per exemple, insistien: "Pedimos la municipalización de la vivienda... para hacer de Barcelona una ciudad bella y hospitalaria". Finalment, l'11 de juny, fou aprovat el Decret de Municipalització de la Propietat Urbana. Era, si voleu, el resultat final d'una llarga i, de vegades, dura discussió i, també, un punt de partida: "La municipalització no és el tot; és tan sols la iniciació".²³

La revolució urbana

De fet, la collectivització del ram de la construcció i la Municipalització de la Propietat Urbana foren les condicions necessàries per a la revolució urbana. Amb aquests instruments a la mà, era possible —en certa forma— canviar la ciutat. Era possible "un nou tipus d'estatge, per a un nou consumidor social"; era possible "acabar con la vergüenza

18. Vegeu: *L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya. El Pla Terradelles*. Edicions del Comissariat de Propaganda. Barcelona, 1937.

19. D. O. 18-1-37.

20. Sindicato de Profesiones Liberales. Sección Técnicos Administrativos de la Propiedad Urbana CNT-AIT: *Desarrollo del proyecto de sindicación de la riqueza urbana*, 27 p. ciclostil. AHUAD.

21. "La Batalla", 31-1-1937, i el conjunt d'articles i notes de Josep Oltra Picó.

22. Tres per la Generalitat, tres per la CNT i tres per la UGT (Torres Clavé era un d'aquests).

23. J. GRIJALBO i F. FÀBREGAS, *Municipalització de la propietat urbana*. Barcelona, [1937], p. 214.

de este barrio chino, montón de carroña”, era posible “que tot ciutadà pugui disposar d'aquest element (l'aigua) tan indispensable per a la seva higiene”.

“L'escola és un servei públic de primera necessitat, més important que qualsevol pont o carretera”, havia dit, el 8 de maig del 1936, Josep-Lluís Sert a l'Ateneu Enciclopèdic Popular. La creació del CENU —i el pla de construccions escolars que la nova economia urbana feia possible— significà l'escolarització total dels infants de Barcelona.²⁴

Hom anava, en definitiva, cap a la creació d'un Consell d'Urbanisme: “aquest consell ha de portar a cap la tasca que, iniciada isoladament per individualitats, fins ara era estèril i que, unificada amb un criteri sa, posarà Catalunya en primer terme en la matèria, ja que no s'ha pogut coordinar d'una manera efectiva enlloc, abans de la present situació”.²⁵

És cert que s'alçaren certes veus —procedents dels rengles anarquistes— partidàries de la desaparició de les ciutats —perquè, deien, “Barcelona gasta en espectáculos, prostitución y alcohol un millón de pesetas cada día; los pueblos dejaron el alcohol y carecen de pretensiones ostentosas”—. Els antiurbanistes contraris al “mito monetario, nueva religión de la ciudad”, definien una “lucha entre productores de trigo y productores de billetes”.²⁶

Foren, però, unes veus minoritàries, perquè la majoria tractava de crear “un nou sistema”, de “transformar i construir una gran ciutat” basada “sobre el principio de la jornada de trabajo de cinco horas” i “el respeto a la libertad individual”.²⁷ La majoria esperava que “l'esforç i els resultats traspassin les fronteres per a estendre's als nostres germans de la resta del món”.²⁸

24. Vegeu, per exemple: F. FOLGUERA, V. MARTORELL i P. PI CALLEJA, *El problema de l'ensenyament primari a Barcelona*. Barcelona, novembre 1937. 41 folis mecanografiats. AHUAD.

25. J. GRIJALBO i F. FÀBREGAS, *op. cit.*, p. 215.

26. F. ALAIZ, *Por una economía solidaria entre el campo y la ciudad*. Barcelona, gener 1937.

27. “Hoy”, núm. 1, desembre 1937.

28. J. GRIJALBO i F. FÀBREGAS, *op. cit.*, p. 218.